

ADDENDA – Despre sensul vieții

(*Vom Sinn des Lebens*, publicat pentru prima dată în
revista *Symposion*, I, 1927)

Nu toți oamenii sunt tulburați de întrebarea cu privire la sensul vieții. Unii, nu cei mai nefericiți, au sufletul copilului care nu își pune *încă* întrebarea; alții *nu mai* întreabă, ei s-au dezobișnuit să se întrebe. Între ei stăm noi, cei ce caută. Noi nu putem reveni pe treapta celui naiv, care nu a privit încă viața cu ochii întunecați de presimțirea tainelor, și nu vrem să ne întovărășim cu cei obosiți și blazați, care nu mai cred într-un sens al existenței deoarece nu mai pot să găsească unul în propria lor existență.

Cel care nu a atins țelurile spre care a năzuit în tinerețea sa și nu a găsit o compensație, acela poate să deplângă lipsa de sens a propriei sale vieți. El poate însă crede într-un sens al existenței în genere și că îl găsește întotdeauna acolo unde un altul și-a atins țelurile. Dar cel care a smuls sortii înfăptuirea țelurilor sale și găsește apoi că ceea ce a înfăptuit nu era atât de prețios cât părea să fie, că el a căzut oarecum victimă unei iluzii, acela va sta în fața întrebării cu privire la valoarea vieții cu totul nedumerit. Și ca un pustiu întunecat va sta în fața lui gândul că totul este nu numai trecător, ci și că, în esență, totul este deșertăciune.

Cum putem, oare, descoperi în vicisitudinile desfășurării unei vieți omenеști, ca și în mersul năucitor al istoriei un sens unitar? Existența ne poate apărea drept un covor viu colorat sau ca un vâl cenușiu: la fel de greu este însă să desfășurăm pânza care adie în bătaia vântului în așa fel încât sensul ei să devină evident. Întregul falfâie deasupra noastră și pare să fi dispărut înainte de a putea da socoteală de el.

De unde vine contradicția ciudată și anume aceea că înfăptuirea și delectarea nu pot să se reunească în ceva care are cu adevărat sens? Nu pare să domnească aici, oare, o lege de neînlăturat a naturii? Omul își propune țeluri și, în timp zboară spre ele, îl însufletește, ce-i drept, nădejdea dar în același timp îl consumă neplăcerea nevoii nesatisfăcute. Dacă țelul este însă atins, după ce

sentimentul triumfului se pierde, urmează inevitabil senzația pustiului. Persistă un sentiment al golului care, așa se pare, poate fi înlăturat abia prin apariția dureroasă a unei noi nevoi, prin propunerea unor țeluri noi. În acest fel jocul începe din nou, iar existența pare să trebuiască a fi o pendulare fără răgaz între durere și plictiseală, care își găsește, în cele din urmă, sfârșitul în neantul morții. Acesta este vestitul demers de gândire pe care Schopenhauer l-a pus la temelia concepției sale pesimiste despre viață. Nu este cu putință oare, să scăpăm într-un fel oarecare de el?

Se știe cum a încercat bunăoară Nietzsche să depășească acest pesimism. Mai întâi prin refugiul în artă: contemplă lumea ca o apariție de natură estetică, ne cheamă el, și ea va fi întotdeauna justificată! Apoi, prin refugiul în cunoaștere: privește viața drept un experiment al celui ce năzuiește spre cunoaștere și lumea va deveni cel mai potrivit laborator! Dar Nietzsche s-a distanțat din nou de aceste puncte de vedere; în cele din urmă arta nu a mai fost cuvântul său magic, și nici știința, nici frumusețea, nici adevărul. Ar fi greu să se exprime într-o formulă scurtă în ce anume a văzut sensul vieții acel Nietzsche devenit mai înțelept, cel care a scris *Zarathustra*. Căci dacă s-a spus că valoarea ultimă a vieții a devenit acum *viața însăși*, prin aceasta nu s-a spus, în mod evident, nimic clar și nu s-a găsit expresia potrivită pentru adevărul profund pe care el l-a întrezărit sau cel puțin l-a bănuț. El și-a dat seama că viața nu are sens atâta timp cât ea stă pe deplin sub domnia țăelurilor.

Într-adevăr nu vom găsi niciodată un sens ultim în existență, dacă o vom privi doar din punctul de vedere al țelului.

Nu știm însă dacă greutatea țelurilor a apăsăat vreodată asupra genului omenesc atât de greu ca și în prezent. Prezentul se închină în fața muncii. Muncă înseamnă însă a acționa năzuind spre un scop, înseamnă orientare spre un țel. Transpune-te în învălmășeala unei străzi animate dintr-un mare oraș și închipuie-ți că i-ai opri pe cei care se revarsă unul după altul și le-ai striga: „Încotro te îndrepti atât de grăbit? Ce ai atât de important de făcut?” Și dacă ai fi atins țelul următor și te-ai întreba mai departe cu privire la sensul acestui țel și mai departe la sensul țelurilor tale în general – atunci te-ai izbi aproape întotdeauna, după puține verigi ale lanțului, de țelul care este conservarea vieții, câștigarea pâinii. Și de ce, oare, să conservăm viața? La această întrebare ai putea rareori să desprinzi un răspuns inteligibil din lămuririle pe care le-ai primi.

Și totuși, un răspuns va trebui să fie găsit. Căci simpla ființare, existența ca atare, nu are în mod sigur valoare, ea trebuie să aibă

și un conținut și numai în aceasta poate să stea sensul vieții. Ceea ce umple însă aproape în întregime realitatea zilelor noastre sunt activități ce servesc conservării existenței. Cu alte cuvinte: conținutul existenței îl constituie munca necesară pentru a exista. Ne învârtim astfel în cerc; în acest fel nu ne apropiem de deslușirea unui sens al vieții. Iar lucrurile nu stau mai bine dacă în loc de a ne îndrepta privirea spre munca însăși ne-o îndreptăm spre roadele muncii. Cea mai mare parte a produselor ei servește din nou anumitor munci și prin aceasta, în mod indirect prelungirii vieții, iar o altă parte însemnată este cu siguranță *kitsch* lipsit de sens. Rathenau aprecia, dacă nu mă înșel, această ultimă parte drept o treime a întregii producții. Cât de mult ar mai rămâne aici drept ceva cu sens? Iar oricare din produsele muncii nu vor putea deasemenea să aibă vreodată valoare ca atare, ci numai în măsura în care umplu și îmbogățesc într-un fel viața, ceea ce înseamnă a-i transpune pe oameni în stări și activități care au valoare. Starea celui ce muncește nu poate fi de acest fel, căci noi înțelegem prin muncă - luând conceptul în generalitatea lui filosofică - tocmai acea activitate care va fi întreprinsă doar în vederea înfăptuirii unui anumit țel. Trăsătura caracteristică a muncii este, așadar, aceea că ea își are țelul în afara ei, că ea nu este prestată drept un scop în sine. Teoriile care situează munca pur și simplu în centrul existenței și năzuiesc să o ridice la rangul de cel mai înalt țel al acesteia trebuie să fie greșite, căci orice activitate pe care o numim *muncă* este ca atare doar mijloc, ea nu își primește valoarea decât din țelurile ei.

Miezul și valoarea ultimă a vieții poate să stea doar în asemenea stări care există pentru sine, în cele care își găsesc împlinirea în ele însele. Asemenea stări ne sunt, ce-i drept, date în senzații de plăcere, în cele în care se stinge satisfacerea unei porniri și de care este întovărășită satisfacerea oricărei dorințe. Dacă am voi însă să derivăm valoarea vieții din aceste momente în care hărțuiala vieții se oprește pentru o clipă, atunci vom fi prinși de îndată în acel demers de gândire al lui Schopenhauer care ne dezvăluie nu sensul, ci lipsa de sens a vieții.

Nu, viața nu înseamnă mișcare și acțiune, și dacă este să găsim un sens în ea, atunci trebuie să căutăm *activități* care își au țelul și valoarea în ele însele, independent de orice țeluri exterioare lor, așadar în activități care nu sunt *muncă* în semnificația filosofică a cuvântului. Dacă există asemenea activități atunci în ele sunt conciliate cele ce par exterioare unele altora, mijlocul și scopul, activități în care acțiunea și succesul se contopesc, atunci am găsit țeluri în

sine care sunt mai mult decât simple obiective ale activității, puncte în care existența își găsește un repaus. Ele singure sunt capabile să preia rolul unui conținut autentic al vieții.

Există într-adevăr asemenea activități. Trebuie să le numim, dacă suntem consecvenți, *joc*, căci acesta este numele pentru acțiunea liberă, lipsită de o finalitate exterioară, pentru acțiunea care își are țelul în ea însăși. Doar că trebuie să luăm cuvântul *joc* în sensul său larg, autentic, în semnificația lui filosofică, într-un sens mai adânc decât cel care i se conferă în viața cotidiană. Prin aceasta nu îi împrumutăm o semnificație nouă, surprinzătoare, ci reluăm doar ceea ce a fost clar cel puțin unui spirit mare, care a surprins esența omenescului cu privirea poetului, adică în adevărul ei adânc. Căci Friedrich Schiller așternea, în scrisorile sale cu privire la educația estetică a omului, următoarele rânduri: „... pentru a o spune o dată: omul se joacă numai acolo unde este om în întreaga semnificație a cuvântului și el este acolo pe de-a-ntregul om unde se joacă. Această propoziție, care pare, poate, în acest moment paradoxală, va primi o semnificație mare și profundă abia atunci când vom ajunge până acolo încât să o aplicăm dublei seriozități a datoriei și a destinului. Ea va susține întregul edificiu al artei estetice și al artei mult mai dificile a vieții. Această propoziție apare surprinzătoare doar în știință; de mult ea a trăit și a acționat în artă și în sentimentele grecilor, maștri ei cei mai proeminenți, doar că ei au transpus în Olimp ceea ce trebuia să se înfăptuiască pe pământ. Conduși de adevărul acestei propoziții, ei au făcut să dispară de pe frunțile zeilor fericiți, atât seriozitatea cât și munca care brăzdau obrajii muritorilor, ca și voluptatea vană care netezește fața goală de expresie, i-au făcut pe cei veșnic mulțumiți liberi de cătușele oricărui țel, oricărei datorii, oricărei griji și au făcut din inactivitate și din nepăsare destinul de invidiat al divinităților: un nume omenesc pentru existența cea mai liberă și mai sublimă...”

Acestea sunt cuvinte înalte ce străbat din lumea poetului într-o lume apăsată de griji și sună în lumea noastră în cele mai multe urechi drept unele nepotrivite timpului. Poetul vede starea de perfecțiune divină drept accesibilă oamenilor dacă toate activitățile lor ar deveni joc senin, dacă toate zilele lor de lucru ar deveni zile de sărbătoare. Doar în măsura în care omul are parte de această perfecțiune, doar în ceasurile în care viața îi zâmbește fără cutele severe ale țărilor, este el cu adevărat om. Și tocmai spre acest adevăr ne conduce și considerația mai sobră: doar în joc se dezvăluie sensul existenței.

Nu ne duce, oare, acest gând într-o lume a visărilor, nu ne desface el de orice legătură cu realitatea și nu am pierdut noi, oare, de sub picioare pământul vieții de fiecare zi, deoarece problema vieții este, potrivit naturii sale, o problemă cotidiană? În realitatea aspră, cea a prezentului, pare să nu existe loc pentru asemenea visuri; pentru timpurile noastre, pentru popoarele globului chinuite de război, pare să nu fie posibilă o altă soluție decât cuvântul *muncă* și pare să fie iresponsabil de a o vorbi de rău.

Nu trebuie să uităm, cu toate acestea, că înfăptuirea pe care ne-o cere ceasul este muncă doar într-un sens economic, adică activitate creatoare care duce la producerea de bunuri. Nu există însă o opoziție ireconciliabilă între joc, în sensul filosofic, și muncă, în înțelesul economic al cuvântului. Jocul înseamnă pentru noi acea activitate care este realizată drept scop în sine, independent de efectele și urmările sale. Nu există nimic care să împiedice ca aceste efecte să fie de natură utilitară. Sunt ele de o asemenea natură, cu atât mai bine; acțiunea rămâne joc deoarece își are valoarea în sine. Din ea pot să rezulte tot așa de bine bunuri valoroase ca și dintr-o acțiune neagreabilă îndreptată spre scop. Cu alte cuvinte: și jocul poate să fie creator de bunuri, succesul său poate să coincidă cu cel al muncii.

Acestui concept al jocului creator îi va reveni un mare rol în filosofia vieții a viitorului. Pentru ca omenirea să supraviețuiască și să progreseze în condițiile unor activități de felul jocului, acestea trebuie să fie creatoare de bunuri, ceea ce este necesar trebuie într-un fel să fie produs prin ele. Iar acest lucru este cu putință deoarece jocul nu înseamnă inactivitate. Cu cât vor deveni mai multe activități jocuri în sens filosofic, cu atât va fi prestată mai multă muncă în sens economic, cu atât mai multe valori vor fi create în societatea omenească. Acțiunea omenească nu este muncă prin aceea că aduce roade, ci numai atunci când derivă din gândul la roadele ei și este dominată de acest gând.

Să aruncăm o privire în jurul nostru. Unde găsim, oare, joc creator? Cel mai luminos exemplu (care nu este, totuși, doar exemplu) îl avem în activitatea artistului. Activitatea sa, configurarea operei sale izvorâte din inspirație, este ea însăși desfătare și este în parte întâmplare dacă din ea iau naștere opere durabile. La avantajele pe care i le-ar aduce aceste valori și chiar la răsplata cuvenită, artistul nu are voie să se gândească în timp ce crează, altfel actul creator ar fi stânjenit. Nu lanțul de aur, imnul ce răsună din piepturi este recompensa ce răsplătește pe deplin! Așa simte poetul, așa simte artistul. Și oricine simte așa când înfăptuiește ceva este artist.

De exemplu, cercetătorul. Și *cunoașterea* este un joc pur al minții; lupta pentru adevărul științific reprezintă pentru el un scop în sine, el se bucură că își poate măsura forțele cu enigmatice pe care i le oferă realitatea, cu totul nepreocupat de foloasele ce pot decurge de aici o dată (care însă, cum se știe, au fost din cele mai uimitoare tocmai în cazul unor descoperiri pur teoretice a căror utilitate practică nu a putut fi bănuită la început de nimeni). Cea mai înaltă binecuvântare se coboară tocmai asupra operei care a fost concepută drept rod al unei toane fericite a creatorului ei, în joc liber, fără evaluarea temătoare a efectelor pe care le-ar putea avea.

Firește că nu întreaga activitate a artistului sau gânditorului se subsumează conceptului jocului creator. Ceea ce este pur tehnic, simpla stăpânire a materialului, bunăoară amestecul culorilor în cazul pictorului, scrierea notelor în cazul compozitorului, toate acestea rămân trudă și muncă, ele sunt cojile și zgura care adesea se mai lipesc în realitate de joc. Adesea, nu întodeauna; căci pe treptele desăvârșirii orice execuție cu caracter practic poate să fie ori atât de mecanizată încât ea nu mai pătrunde câtuși de puțin în conștiință, ori să genereze atât de multă atracție și farmec încât devine ea însăși un joc artistic.

Iar acest lucru este valabil, în cele din urmă, și pentru acele acțiuni în care este produsă, nu știință și artă, ci ceea ce este strict necesar pentru supraviețuire, lucruri aparent cu totul lipsite de spirit. Aratul câmpurilor, țesutul stofelor, reparatul ghetelor, toate acestea pot deveni joc. În acest fel poate să sporească partea înfăptuirii artistice. Nu este cu totul neobișnuit ca omul care resimte atâta bucurie în asemenea activități să le uite scopul. Orice muncitor de calitate autentic poate cunoaște prin proprie experiență această transformare a mijlocului în scop în sine, o transformare care poate avea loc aproape în orice îndeletnicire și poate face din produsul ei și o operă de artă. Este bucuria activității ca atare, dăruirea și uitarea de sine; ele prefac munca în joc. Există, cum se știe, un mare vrăjitor căruia îi reușește aproape întotdeauna această prefacere: ritmul. Firește că el va acționa în mod desăvârșit numai acolo unde nu este introdus în mod exterior și intenționat în activitate, acolo unde el nu va fi unit artificial cu ea, ci unde se va dezvolta de la sine din esența lui și din forma lui naturală. Există munci în cazul cărora acest lucru nu este cu puțință. Unlele sunt, potrivit naturii lor, în așa fel alcătuite încât rămân pentru totdeauna un rău și vor fi realizate întotdeauna, cu excepția poate a oamenilor cu totul apatici și incapabili să simtă fericirea, fără chef și cu neplăcere. În cazul unor asemenea

munci vă sfătuiesc să considerați cu toată atenția roadele lor. Și se va constata întotdeauna că asemenea munci mecanice, executate cu blazare, degenerate, servesc în cele din urmă, doar la producerea *kitsch*-ului și a luxului gol. Așadar, gata cu ele! Firește că atâta timp cât economia noastră va fi orientată nu spre adevărata îmbogățire a vieții, ci spre simpla sporire a producției, nu vor putea fi micșorate asemenea activități și prin aceasta (deoarece ele sunt adevărate munci pentru sclavi) sclavia omenirii nu va putea scădea. O civilizație care susține însă prin muncă constrânsă de sclav adăposturi artificiale pentru fleacuri vanitoase trebuie să se suprimă pe sine prin propria ei absurditate. Iar atunci vor rămâne doar activități care vor servi producerii culturii autentice. În ele locuiește însă un spirit care favorizează dezvoltarea lor ca jocuri adevărate.

Nu există măcar o lege a naturii care să se opună într-un fel unei asemenea dezvoltări a acțiunii care să o prefacă pe aceasta în scop în sine. Vorbind în mod principal, drumul spre înfăptuirea visului lui Schiller este liber. Gândul unei omeniri eliberate de toate țelurile care chinuie și de toate grijile care amenință, a uneia care se consacră în mod senin clipei este cel puțin unul care nu este contradictoriu, nu este de neconceput. Existența individului s-ar desfășura atunci ca și viața crinilor pe câmpii, potrivit cuvântului frumos și adânc al Bibliei.

În acest punct s-ar putea ridica obiecția că o asemenea viață ar fi echivalentă cu o recădere pe treapta cea mai joasă, în stadiul plantelor și animalelor. Căci acestea trăiesc pe deplin momentul, conștiința lor este limitată la un prezent scurt, ele cunosc durerea, dar nu grija. În opoziție cu ele, omul are privilegiu de a cuprinde în întinderea conștiinței sale mari spații de timp, durate de viață întregi, de a le trăi anticipativ și retrospectiv și prin aceasta el devine o ființă conștientă în cel mai înalt grad, una ce se opune restului naturii.

Se poate răspunde însă ușor acestei obiecții. Omul nu trebuie să piardă nimic din amplexarea vieții sale; bucuria prezentului nu va deveni la el una oarbă și animalică, ci scăldată în lumina celei mai clare conștiințe. El nu scăpă amenințării scopurilor prin aceea că își bagă capul în nisip pentru a nu vedea viitorul, ci acest stă liniștit și clar în față, în lumina speranței, tot așa cum stă și trecutul în spatele său, cu lumina amintirii. El poate scutura blestemul scopurilor și își poate elibera privirea de tulburarea grijii, fără a micșora caracterul binecuvântat al speranțelor sale. El vede clar înaintea lui și cele mai îndepărtate consecințe ale acțiunii sale, nu numai pe cele reale, ci și pe toate cele posibile. Dar nici un țel determinat nu stă ca

premisă necesară a ceea ce s-a înfăptuit, în așa fel încât întreg drumul urmat să fi fost lipsit de sens dacă acesta nu ar fi fost atins. Mai de grabă fiecare punct al întregului drum parcurs deja are propriul sens pentru sine, ca și o potecă în munte care oferă în fiecare loc priveliști sublime și cu fiecare cotitură noi desfășurări, fie că duce la un vârf, fie că nu. Anumite țeluri sunt firește necesare pentru a genera tensiunea care este necesară vieții. Căci și acțiunea ludică își fixează neîncetat obiective, cel mai clar în sport și competiție, care este de asemenea joc, atâta timp cât nu degenerază, bunăoară în adevărată luptă. Dar asemenea țeluri sunt inofensive, ele nu apasă în mod strivitor asupra vieții, ele nu o stăpânesc. Viața trece pe lângă ele, nu strică cu nimic dacă ele nu sunt atinse, căci ele pot fi tot timpul înlocuite cu altele. Trasee de viață ce stau sub domnia unor țeluri nemilos mari, sunt la fel ca și enigmele cu un cuvânt cheie pe care fie îl găsim, fie nu. O viață consacrată jocului va putea fi însă comparată cu un joc de cuvinte încrucișate fără sfârșit în care sunt găsite și legate unele cu altele mereu noi cuvinte, astfel încât pe măsură ce înaintăm va fi acoperită o suprafață tot mai mare, fără nici un alt țel decât cel de a înainta fără odihnă mai departe.

Cea din urmă eliberare a omului ar fi atinsă dacă în tot ceea ce face el s-ar dăruia cu totul acțiunii însăși, însufletit întotdeauna de iubirea pentru activitatea sa. Atunci scopul nu ar scuza niciodată mijloacele, atunci el ar putea să ridice la rangul celei mai înalte reguli a acțiunii sale propoziția: „Ceea ce nu merită să fie făcut de dragul lucrului însuși, nu voi face din nici un alt motiv!“. Atunci viața ar avea cu adevărat sens până în cele din urmă ramificații ale ei, atunci a trăi ar însemna a sărbători sărbătoarea existenței.

Deja Platon a afirmat (în *Legile* 800 c) că oamenii ar trebui să facă din joc, cântec și dans, ca adevărate servicii divine, conținutul propriu zis al vieții. Dar poate atunci, deși între timp au trecut mult peste 2000 de ani, oamenii erau mai apropiați de o asemenea orânduire a vieții decât astăzi. Este sigur că în prezent activitatea cotidiană poate fi justificată în mare măsură doar prin țeluri îndepărtate. În sine ea nu este plăcută și nu este justificată, iar divinizarea muncii ca atare, marea Evanghelie a epocii noastre industriale, este demascată ca idolatrie. Cea mai mare parte a vieții noastre, care este umplută de muncă îndreptată spre scop ce îi servește pe alții, nu are în sine nici o valoare, ci o primește abia prin relația cu ceasurile sărbătorești ale jocului, ceasuri pentru care munca crează doar mijloacele și condițiile preliminare.

Îndeplinirea rigidă a datoriei în serviciul unui țel îi face pe oameni în cele din urmă mărginiți și răpeștea acea libertate de care are nevoie fiecare pentru propria sa împlinire. Trebuie să putem respira în mod liber. Ia naștere astfel îndatorirea de a elibera cel puțin pentru zile, ceasuri, minute viața care este în întregul ei încătușată de țelurile utilului; iar aceste zile, ceasuri, minute, fie ele cât de puține, constituie conținutul pentru care există tot restul și pentru care este jertfit la nevoie tot restul. În fond, îi găsim întotdeauna gata pe oameni să ofere pentru un ceas plin de valoare restul lipsit de sens al vieții.

Cei care îi iubesc pe oameni și cei care îi educă, vizionarii și conducătorii, nu pot năzui la nimic altceva decât să confere sens cât mai multor trasee ale existenței. Creația unui John Ruskin a fost susținută de ideea că viața omului trebuie să se lase articulată drept un lanț de acțiuni sărbătorești, că viața cotidiană va putea primi sens în măsura în care ea se va umple până în cele mai mici amănunte cu frumusețe. Nu este posibil să ne trăim toată viața la suprafața luminoasă, dar trebuie cel puțin din timp în timp să ne ridicăm până la ea. Dacă nu este posibil să înfăptuim visul lui Schiller, va trebui, cu atât mai mult, să urmăm regula lui Goethe: „În timpul zilei muncă, seara oaspeți, săptămâni cenușii, sărbători vesele”¹. În civilizația noastră, sărbătorile vesele nu sunt cu puțință fără săptămâni amare, dar în nici o epocă nu este cu puțință o viață durabilă fără bucurie și sărbători. O viață care este orientată doar spre țeluri îndepărtate pierde, în cele din urmă orice putere de creație. Ea seamănă cu un arc care este tot timpul încordat. În cele din urmă, el nu va fi capabil să trimită săgeata și, prin aceasta, tensiunea devine lipsită de sens. Munca și osteneala, atât timp cât nu au devenit ele însele joc prietenos, trebuie să îngăduie bucurie și joc; în aceasta constă sensul lor. Ele nu o pot însă face dacă omul a uitat să se bucure, dacă ceasurile sărbătorești nu se îngrijesc ca să fie păstrată conștiința a ceea ce este bucuria.

Să ne ferim însă să confundăm bucuria de care atârână viața cu surogatul ei, simpla plăcere, acea voluptate plată despre care Schiller spunea că netezește fața goală de expresie a muritorului. Plăcerea istovește, în timp ce bucuria îmbogățește; aceasta îmbogățește, aceea dă existenței o falsă găteală. Ce-i drept, amândouă ne abat de la munca de fiecare zi, ne îndepărtează de grijă, dar o fac în moduri diferite: plăcerea împrăștiindu-ne, bucuria aducându-ne.

¹ În original „Tages Arbeit, abends Gäste, saure Wochen, frohe Feste“ (n.t.).

Împrăștierea oferă spiritului o excitație trecătoare, fără adâncime și strălucire. Pentru bucurie este nevoie de mai mult, pentru aceasta este necesar un gând, un sentiment care îl pătrunde pe om în întregime, un entuziasm care îl face să plutească deasupra vieții cotidiene. Lăuntric se poate el bucura doar pentru lucruri care pun stăpânire pe întregul său eu; el trebuie să se dăruiască pe de-a-ntregul unui anumit lucru. Durerea este vorbită de bine pentru că ne face mai profunzi (poate deoarece nu se poate spune nimic altceva bun despre ea), dar bucuria autentică accentuează cu mult mai mult dimensiunea noastră interioară. Plăcerea este mai adâncă decât durerea de inimă, spune Nietzsche. Plăcerea pliază însă doar suprafața exterioară a inimii și o lasă tot atât de plată cât era mai înainte, o umple pe deasupra cu nisip, căci lasă în urmă un gust fad ca un semn al tulburării sufletești. Și tocmai prin aceasta o putem distinge de bucuria înaltă, care este afirmare a existenței ce conferă sens.

În această privință putem învăța de la *copil*. Înainte de a fi prins în plasa Țelurilor, lui îi este străină munca ce se asociază cu grija, el nu are nevoie de distracție ca desprindere de munca de fiecare zi. Iar copilul este capabil tocmai de cea mai pură bucurie. Toate popoarele știu să cante fericirea tinereții și aceasta este cu adevărat altceva decât o simplă născocire a poetului. Tinerețea nu este de fapt umbrită de norii negri ai Țelurilor.

Și cu aceasta ajung la sămburele a ceea ce doresc să spun aici.

Nu putem găsi un sens în toate manifestările vieții, în toată întinderea ei – cel puțin atâta timp cât visul lui Schiller despre perfecțiunea divină rămâne doar vis – ci sensul întregului este atins și adunat în puține scurte ceasuri de bucurie senină, în ceasurile jocului. Iar aceste ceasuri sunt mai dese în *tinerețe*. Nu numai că jocurile copilăriei sunt jocuri și în sensul filosofic al cuvântului, dar și tinerețea târzie, care cunoaște deja foarte bine Țeluri și scopuri și a fost educată să le servească, nu stă pe deplin sub jugul lor, nu este fixată pur și simplu asupra lor, nu este pur și simplu preocupată de atingerea lor, atitudine care va fi mai târziu cea naturală. Mai degrabă tinerețea nu acordă atenție scopurilor; dacă unul va cădea, va fi fixat repede un altul. Țelurile sunt doar stimul pentru năvală și luptă, iar această excitație iubitoare de acțiune este adevărata împlinire a sufletului tânăr. Entuziasmul lui (el este în esență ceea ce grecii au numit *eros*) este dăruire pentru faptă, nu pentru Țel. Această acțiune, acest tip de acțiune, este joc adevărat.

Dacă este în acest fel clar că ceea ce conferă sens nu se află niciunde într-o formă atât de pură și puternică ca în tinerețe, atunci de aici rezultă întrebări și indicații remarcabile. Tinerețea este prima fază a vieții și pare să fie fără noimă că sensul întregului va trebui să fie găsit doar la începutul ei. Căci potrivit concepției tradiționale, viața trebuie înțeleasă drept un proces evolutiv al cărei sens se dezvoltă și va trebui să fie, prin urmare, cel mai clar spre sfârșitul ei. Ce este în genere tinerețea? Potrivit părerii curente, ea este epoca lipsei de maturitate, cea în care corpul și mintea cresc: timpul în care se învață, în care se exersează toate capacitățile pentru ca omul să fie înarmat pentru muncă. Chiar și jocul tinereții apare din această perspectivă drept o pregătire pentru îndatoririle serioase ale vieții. Așa sunt privite lucrurile aproape întotdeauna și din acest punct de vedere este condusă întreaga educație: ea înseamnă pregătire pentru maturitate. Tinerețea apare astfel doar ca un mijloc pentru scopurile mai târzii ale vieții, ca perioadă necesară de inițiere, care nu ar avea un sens prin ea însăși.

Punctul de vedere pe care l-am câștigat este tocmai opusul acestei opinii. Rareori s-a observat cât de paradoxal este că timpul pregătirii apare ca partea cea mai dulce a existenței, iar vremea împlinirii, dimpotrivă, drept cea mai trudnică. Uneori totuși acest lucru a fost văzut. Mai întâi Rousseau, poate înaintea lui Montaigne, a descoperit valoarea proprie a tinereții. El îi avertizează pe pedagogi împotriva înjosirii vârstei tinere, drept simplu mijloc, a jertfirii bucuriei timpurii iscusinței mai târzii. S-ar cere, dimpotrivă, să umplem cu bucurie zilele tinereții de dragul lor. Acest gând a început în prezent să-și croiască cât de cât drum. Este o idee conducătoare a mișcării moderne a tineretului² că o existență nu trebuie să-și primească valoarea doar din viitor, ci că ea o poartă în sine. Într-adevăr, tinerețea nu este doar vremea creșterii, învățării, maturizării, a unei stări încă neîmplinite, ci, mai întâi, vremea jocului, a acțiunii care își are scopul în sine și, prin urmare, adevăratul purtător al sensului vieții. Cel care neagă acest lucru, cel care o vede doar ca introducere și preludiu al adevăratei vieți, acela comite aceiași greșală ca și cea care a întunecat concepția medievală a existenței omenеști, și anume împinge centrul de greutate al vieții înainte, în

² *Jugendbewegung* a fost o mișcare, cu mulți aderenti în tineretul german a anilor 1910-1930, care căuta să dea un nou conținut vieții prin excursii, teatru de amatori, dans popular și muzică populară (n.t.).

viitor. Tot așa cum cele mai multe religii, nemulțumite cu viața pe pământ, sunt înclinate să deplaseze sensul existenței dincolo de ea, în viitor, omul tinde întotdeauna să considere orice stare, deoarece nici una nu este desăvârșită, doar ca o pregătire a uneia mai perfecte.

Pentru omul modern nu există îndoială că valoarea și țelul vieții trebuie să fie, ori cu totul și pe deplin în această lume, ori că el nu este în genere de găsit. Și dacă omul ar parcurge mii de vieți ce urmează una după alta, așa cum afirma învățăturile despre migrația sufletelor, aceasta nu ar absolvi gândirea de astăzi să caute în fiecare din aceste trepte ale existenței sensul lor propriu, specific, independent de treapta care precedă sau urmează, chiar dacă ar exista alte lumi, lumi ale metafizicii, omul prezentului nu ar avea dreptul să le socotească drept cele mai nobile, mai pline de sens și să disprețuiască nerecunoscător această lume. Acel sens al vieții pe care îl cunoaște poate să-l caute, așa cum îl cunoaște, doar în această lume.

Dar înăuntrul vieții el săvârșește aceiași greșală ca și cea de mai înainte cu gândul la continuarea ei metafizică; din tinerețea neîmplinită, el împinge sensul vieții spre vârsta matură; la vârsta bărbăției el vede că nici acum nu este încă pregătit, că ființa și înfăptuirile sale nu sunt încă desăvârșite și împinge astfel sensul vieții încă mai departe așteptându-l de la liniștea și experiența bătrâneții. Dar când atinge într-adevăr această liniște, el deplasează sensul existenței din nou înapoi, în vremea acțiunii și năzuinței, dar aceasta este atunci ceva care a trecut pentru totdeauna și nu poate fi adus înapoi. Iar rezultatul este, în cele din urmă, că omul cade pradă, de-alungul întregii sale vieți, blestemului scopurilor. Căutarea fără răgaz în viitor și grijile pentru viitor sunt cele care își aruncă umbra asupra oricărui prezent și îi întunecă bucuria.

Dacă viața are însă un sens, el trebuie să stea în prezent, căci numai acesta este real. Nu există însă nici un motiv pentru care ar exista mai mult sens în prezentul târziu, în partea mijlocie sau târzie a vieții, decât în prezentul ei timpuriu, în prima ei parte care se numește *tinerețe*. Iar acum să reflectăm ce poate însemna de fapt *tinerețea* pentru noi în acest context. Adevărata ei natură nu am găsit-o în aceea că este preludiul și prima fază a vieții, ci mai degrabă în aceea că este vremea jocului, vremea activității realizată de dragul de a acționa. Și ne-a devenit clar că orice faptă, chiar și acțiunea creatoare a omului matur în forma ei cea mai desăvârșită, trebuie și poate să capete același caracter: ea devine joc, faptă care își are răsplata în ea însăși, căreia valoarea îi revine independent de scop.

De aici rezultă însă că *tinerețea*, în sensul nostru filosofic, nu trebuie să fie câtuși de puțin mărginită la stadiile timpurii ale vieții, ci că ea este prezentă oriunde starea omului a atins un pisc, unde acțiunea lui a devenit joc, unde el este pe deplin dăruit clipei și faptei sale. Vorbim în acest caz de entuziasmul tinereții și aceasta este expresia corectă. Căci entuziasmul este întotdeauna tineresc. Căldura care ne face să ne înflăcărăm pentru un lucru, o faptă, un om și căldura tinereții sunt unul și același foc. Un om care pășește cu însuflețire la faptă este tânăr, este copil. Cea mai mare confirmare în această privință o reprezintă geniul, el este în mod conștient deplină copilărie. Orice adevărată măreție este deplină și adâncă inocență. Creația geniului este jocul copilului, bucuria lui este plăcerea pe care o resimte copilul în fața lucrurilor colorate. Încă bătrânul Heraclit a comparat spiritul creator cu un copil care se joacă, care ridică clădiri din pietricele și bușteni și apoi le dărmă din nou. Cuvântul *tinerețe* nu înseamnă, așadar, pentru noi doar o anumită parte a vieții, un anumit interval de ani, ci o stare, un gen de participare la viață care nu are în esență nimic de a face cu anii și cu numărul lor.

Acum nu voi mai putea fi înțeles greșit dacă voi exprima, ca sâmbure a ceea ce vreau să spun, propoziția: *sensul vieții este tinerețea*.

Cu cât este încorporată mai multă tinerețe într-o existență, cu atât este ea mai valoroasă iar viața celui ce moare tânăr, cât ar fi trăit el de puțin, a avut sens. În conceptul tinereții, înțeles în acest fel, stă infinit de mult, infinit de mult poate fi căpătat de aici. Toate valorile existenței pot fi puse în relație cu el. În ceasurile mele de răgaz sunt ocupat cu elaborarea unei *filosofii a tinereții*, care trebuie să arate cum orice desăvârșire, în toate domeniile existenței omenești, și poate nu numai acolo, se suprapune cu conceptul tinereții.

Mai înainte se obișnuia să se grupeze valorile omenești în trei mari centre: frumosul, binele, adevărul. Lor li se lăsa să le corespundă cele trei facultăți ale simțirii, voinței și gândirii și cele trei zone ale culturii, arta, societatea și cercetarea. În toate aceste trinități poate fi pusă în evidență cu ușurință relația cu valoarea tinereții, în măsura în care se va demonstra în ce fel exercitarea acelor facultăți diferite devine, pe treapta cea mai înaltă, joc. Cu adevărat: în dăruirea pură simțirii pentru ea însăși găsim frumosul și arta; prin ridicarea pe treapta gândirii pentru ea însăși iau naștere cunoașterea și știința; iar cât privește binele el poate fi redus la o anumită armonie a pornirilor omenești prin mijlocirea căreia și viața devine un joc prietenos, fără lupte și rețineri neplăcute produse de porunci și interdicții amenințătoare, izvorâte din scopuri.

Frumosul și teoria frumosului sunt prin natura lor larg deschise unei considerări din punctul de vedere câștigat aici. Căci este de ajuns să pronunțăm doar cuvântul *tinerete* și gândul *frumuseții* ne apare de la sine. Iar dacă se caută trăsătura care le unește ne lovim de conceptul ludicului, al armoniosului, a ceea ce este închis în sine, străin oricărui scop exterior. Iar vechea întrebare privitoare la relația dintre util și frumos va putea, pornind de aici, să primească o soluție simplă. Un obiect nu poate să apară frumos dacă nu este desprins de contextele nevoilor vieții. Condițiile sub care are loc o asemenea desprindere în realitate sunt legi ale frumuseții *naturale*. *Arta* posedă însă mijloace pentru a elibera în acest fel *orice* obiect, și de aceea nu există nimic care să nu poată fi făcut frumos prin modul ei de a înfățișa lucrurile. Că toate cele ce aparțin artei trebuie să fie înțelese pornind de la conceptul de joc ne-a fost clar de mult; acest lucru este valabil însă firește și pentru *delectarea* pe care ne-o oferă arta și este valabil, înainte de toate, în ceea ce privește semnificația frumosului pentru existența omenească. Frumusețea aparține prea mult sensului vieții deoarece fără ea aceasta ar fi prefăcută în nonsens. Căci frumosul, armonia liniilor și culorilor, a sunetelor, a mișcărilor sufletului este cea mai pură formă de manifestare a jocului, a caracteristicii distinctive a tinereții. Cu cât arta și opera de artă sunt mai tinere, cu atât mai mare este perfecțiunea lor; cu cât este mai vârstnică, mai pedantă, cu atât devine ea mai urâtă, mai lipsită de sens.

Dar cea mai mare frumusețe nu poate să stea niciodată în opera de artă, atâta timp cât ea se opune drept ceva artificial naturii și vieții. Căci delectarea cu frumosul artistic este un joc de mâna a doua prin mijlocirea unei opere, în calitatea ei de producție artificială. Frumusețea poate însă pătrunde în viața însăși fără a avea nevoie de vreo mijlocire. Dacă forma frumoasă a operei de artă se întinde asupra vieții, atunci este atinsă cea mai înaltă formă a frumuseții, iar forma operelor de artă, care înseamnă întoarcere de la viață sau un simplu apendice al vieții (cum o numește Nietzsche), devine de prisos. S-a spus pe bună dreptate (Wyneken): „Într-o lume perfectă nu ar mai exista artă“. Și într-adevăr arta noastră, bine văzută, este doar nostalgie după natură, după o natură mai bună, o nostalgie care ar putea fi domolită doar printr-o viață plină de frumusețe. Nimeni nu a rostit acest adevăr cu mai mult foc decât strălucitul și fertilul filosof Guyan, care a murit în 1888, la vârsta de 33 de ani. Pentru el, este o mărginire inoportună și cu totul neesențială a artei ca ea să fie odihnă în lupta existenței și doar răsfrângere a

ceea ce ne pune în mișcare în viața reală. Este mai degrabă veșnica mahnire a artistului că el nu se poate contopi cu întreaga plinătate a vieții, că el nu trăiește tot ceea ce înfățișează, că trebuie să se cufunde în contemplare și reprezentare. Țelul ar fi să preluăm frumusețea în întregime în viața activă. Atunci ea ar fi despovărată de acel rest al muncii îndreptate spre scop. despovărare fără de care în lumea noastră nu ia naștere vreo operă de artă, atunci frumusețea ar fi câștigat deplina ei participare la sensul vieții și existența noastră ar străluci într-o prospeține de nedescris a tinereții.

Faptul că tinerețea îmbogățește viața cu sens în măsura în care o umple cu frumusețe va fi recunoscut cu plăcere. Dacă eu afirm însă că ea o umple și cu *bine*, că etosul, că moralitatea vieții stă într-o relație nu mai puțin lăuntrică cu tinerețea și jocul, acest lucru va fi greu de crezut. Și totuși acest punct este cel mai important dintre toate. Căci eticul este adevăratul sâmbure al vieții, și aici va trebui să căutăm scopul ei cel mai adânc. Este însă opinia generală că tinerețea ar sta dincolo de bine și de rău, că morala ar începe abia odată cu responsabilitatea, iar responsabilitatea abia cu seriozitatea, care ar fi străină tinereții și ar fi tocmai opusul jocului. Conceptul de *datorie*, pe care atât de mulți filosofi îl pun în centrul eticii lor, presupune conceptul de scop. A asculta de poruncile datoriei nu înseamnă altceva decât a sta sub domnia scopurilor. Nu trebuie, oare, să fie adevărat ceea ce m-au învățat oameni atât de buni și de înțelepți: că sensul vieții trebuie să fie găsit în îndeplinirea datoriei noastre? Nu este ușor să se concilieze opoziția aparent atât de puternică a viziunilor și să se distingă în fiecare învățătură morală a datoriei ceea ce este înțelepciune și ceea ce este prejudecată.

Să ne amintim de cuvintele lui Schiller că jocul, ca adevărată vocație a omului, va primi semnificația lui cea mai profundă dacă va fi aplicat seriozității datoriei și destinului. Ce înseamnă aceasta? Schiller a fost acela care s-a ridicat împotriva învățăturii lui Kant, potrivit căreia, după cum se știe, moralitatea va fi găsită în principal acolo unde omul va acționa învingându-și înclinațiile. Căci pentru Kant o acțiune este morală doar atunci când ea izvorăște doar din observarea legii morale. Or, deoarece în omul real există întotdeauna înclinații care i se opun, acțiunea morală înseamnă luptă împotriva propriei înclinații, munca plină de osteneală. Schiller a avut pe deplin dreptate, căci această determinare a binelui se îndepărtează ca de la cer la pământ, de sensul pe care orice om simplu obișnuiește să îl lege de acest cuvânt. Nu *acel* om este numit cel mai bun care trebuie să se apere neîncetat de propriile sale înclinații, care este

tot timpul în luptă cu propriile dorințe, ci mai degrabă acela ale cărei inclinații sunt din capul locului prietenoase și binevoitoare, astfel încât el nu ajunge în nici un fel în conflict cu el însuși. Cel ce se luptă cu el însuși și învingătorul asupra lui însuși este poate tipul omului *mare*, dar nu al omului *bun*. O ființă a cărei voință decurge din facultățile sale naturale fără cântărire, fără reflecție, fără ezitare o numim inocentă, iar inocența este întotdeauna starea celei mai mari desăvârșiri morale. Această inocență nu este nici pe departe un gen de neștiință, ci un gen de libertate. Ea este de nedespărțit de tinerețe. Cea mai adâncă înțelepciune stă în avertismentul biblic: „Până nu veți fi cum sunt copiii...!”. Acolo unde nu este necesară o efortare, acolo unde omul face din inimă, fără ezitare ceea ce este adecvat naturii sale, acolo el este tânăr oricâți ani ar număra. Acolo voința lui este un joc liber care îi produce bucurie în sine, fără privirea spre țeluri îndepărtate, fără considerarea datoriilor înalte. El acționează din plăcere de a face bine, el este în sine bun atâta timp cât este tânăr. Dar de îndată ce aceasta îl costă osteneală și efortare inima lui va fi bătrână.

Cât de mult va mai dura, oare, până la a fi înlăturată marea prejudecată morală că seriozitatea și datoria aparțin în mod necesar conceptului de moralitate, până ce etica datoriei va fi învinsă de o etică naturală a binelui? În morala curentă elementul moral este deformat, slujit de bătrânețe, împovărat de reflecții, îngustat din toate părțile de porunci ce produc teamă, lipsit de naturalețe și prefăcut într-o chestiune serioasă prin care orice filistin își dă importanță. Dar adevărata virtute este senină, ea nu ia naștere prin presiunea poruncilor și scopurilor, ci izvorăște în mod liber din viață. Puritatea copilărească este mai frumoasă și mai desăvârșită decât renunțarea eroică. Jean Paul spunea: „Tot așa cum vulturul zboară mai sus decât cei mai înalți munți, iubirea adevărată zboară deasupra datoriei care poate fi cu greu îndeplinită”. Dar iubirea și tinerețea sunt înfrățite, tot așa ca și iubirea și frumusețea.

Perfecțiunea etică poate fi astfel redusă la tinerețe. Dacă, potrivit lui Emerson, bătrânețea este singura boală adevărată, ea este deasemenea și sursa oricărui rău moral dacă, în reflecția filosofică, nu înțelegem prin bătrânețe nimic altceva decât subjugarea de către povara scopurilor. Din meditația asupra scopurilor acțiunii ia naștere răul în lumea morală. Pătrunderea aspirației spre scopuri în lume și prinderea în această plasă a scopurilor înseamnă pierderea inocenței, adevărata cădere în păcat. Este un spectacol de profund tragism felul în care prospețimea vieții tinerești este tot mai mult

afectată prin pătrunderea scopurilor, cum prin aceasta relația ei cu ambianța umană pierde tot mai mult caracteristica jocului, iar vina devine astfel posibilă. Eul copilăriei, care nu este mai întâi conștient de granița ce îl desparte de ambianță, este cu timpul încadrat de granițe, dincolo de care lumea îi stă în față în mod ostil. Nu cunosc vreun sentiment mai zguduitor decât recunoașterea „egoismului” general, a aspirației fără scrupule spre țel a omului matur, care obișnuiește să se trezească de îndată ce un suflet tânăr a parcurs anii săi de ucenicie. Cu cât cineva are aptitudini mai fericite, cu atât mai târziu cunoaște el această experiență, care înfrânează în contactul cu oamenii acțiunea instinctiv ludică și o preface într-o muncă anevoiasă, cu toate vicisitudinile și decepțiile ei. Cel care deține însă aptitudinea tinereții eterne, cel pe care anii nu îl pot face bătrân, acela rămâne capabil și de virtutea cea mai senină, cea mai înaltă, virtutea care dăruiește, care face binele râzând și își oferă darurile, în loc de a le prezenta drept datorie împlinită în fața conștiinței.

Etosului înalt, trepteii celei mai înalte a vieții morale, îi aparține puterea și profunzimea simțirii. Și ele sunt mai mari în prospețimea tinereții; nepăsarea și blazarea sunt semne sigure ale bătrâneții sufletului. Într-adevăr vârsta tinereții este timpul celor mai profunde sentimente, timpul în care marile impresii acționează mai puternic asupra sufletului și fiecare ins devine poet. Faptul este adesea subestimat deoarece în această perioadă de timp sentimentele, în ciuda profunzimii lor, se schimbă și se pierde mai repede; cel care păstrează însă în anii mai târzii, anii în care sentimentele devin mai constante și mai durabile, puterea senzațiilor tinerești va resimți valoarea etică a vieții adâncită până la cea din urmă fericire. Și el va simți că atinge și aici sensul cel mai adânc al existenței numai dacă păstrează în ființa sa tinerețea.

Principiul potrivit căruia tinerețea este sensul autentic al existenței poate fi considerat din perspectiva unor puncte de vedere mai cuprinzătoare, așa fi tentat să spun metafizice. Oriunde am privi în lume vedem toate lucrurile în dezvoltare, adică într-un proces care parcurge unele după altele faze în mod caracteristic distincte. Ființele vii - plante și animale - dar și lucruri neînsuflețite - sisteme stelare și atomi - se dezvoltă și parcurg diferite stadii, care pot fi caracterizate drept faze ale tinereții și bătrâneții. O plantă crește și devine copac, copacul înflorește și poartă roade, din fruct ia naștere un nou copac care înflorește și poartă roade și se pune întrebarea: în ce constă sensul în acest ciclu? Grădinarul, care îngrijește copacul, va spune: sensul stă în fructe căci pentru ele îngrijesc eu copacul,

iar florile există doar în vederea fructelor. Acesta este însă doar un punct de vedere. Poetul, care nu este mai puțin competent, va căuta sensul mai de grabă în florile ce se dezvoltă bine mirositoare și strălucitoare. Iar cel ce găsește cel mai înalt sens al existenței în tinerețe va fi înclinat să dea dreptate poetului și să privească fructele ca și cum ele ar exista doar pentru ca din ele să crească noi copaci, care vor înflori apoi din nou și se vor împodobi cu noi frumuseți. Într-adevăr florile își au valoarea în ele însele, valoare care va fi împlinită și atunci când fructele vor cădea înaintea de a se coace. Dar pentru filosof și fructele sunt scop în sine, și ele au frumusețea lor proprie, tinerețea lor proprie, iar în viața unei plante diferitele faze au în sine sens.

S-a negat adesea că ar putea fi găsit un sens într-un ciclu ca atare. El ar surveni abia prin aceea că dezvoltările succesive de la flori la fruct nu ar fi în realitate echivalente, că fructele fiecărei noi generații ar fi datorită legii dezvoltării mai frumuse și mai desăvârșite decât cele ale generației anterioare. Existența singulară a individului ar avea sens doar în măsura în care ea ar contribui la dezvoltarea mai înaltă a genului. Și filosofia istoriei a pus adesea la temelia ei acest gând, firește întotdeauna cu un insucces deplin. Nu pare să fi fost însă, oare, acesta și un gând al lui Nietzsche, nu a găsit, oare, și el sensul existenței umane în aceea că ea realizează ceva ce o depășește, că îl produce pe supraom, adică o ființă mai înaltă decât este omul însuși? Dacă va trebui să înțelegem astfel teoria lui, atunci ea ar conține o contradicție în raport cu punctul de vedere al lui Nietzsche prezentat mai sus și ar fi fost comisă în mod evident vechea greșală de a deplasa sensul existenței din ea însăși în viitor. Nu am ajunge la un sens autentic, căci întrebarea s-ar ridica nemilos din nou și din nou. În ce ar consta, oare, sensul vieții supraomului? Nu ar trebui el oare căutat într-un supra-supraom și așa mai departe. Nu, este o neînțelegere gravă, chiar dacă frecventă a ideii dezvoltării, dacă sensul acesteia este căutat pur și simplu la capătul ei, în țelul ei. El trebuie să stea mai degrabă în însuși procesul dezvoltării, în ceea ce se întâmplă, în activitatea însăși; dezvoltarea nu conduce la un țel ultim, ci este ea însăși țel. Ajungem astfel din nou la principiul nostru.

La o privire superficială, în dezvoltarea ființelor vii prima perioadă a vieții, tinerețea în sens biologic, pare să fie, firește, doar pregătire pentru anii mai târzii, doar mijloc pentru scopurile acestora. Dar, fără îndoială, lucrurile se petrec aici ca și în alte cazuri asemănătoare: ceea ce a fost la început simplu scop devine

scop în sine în măsura în care i se descoperă valoarea proprie. Natura se complace în propriul ei joc și încearcă doar să-l prelungească, iar jocul se desfășoară acum pentru sine. Cuvântul devine astfel vers, vorbirea cântec, mersul dans, tinerețea în sens biologic tinerețe în sens filosofic. Și cu cât ne ridicăm mai sus în regnul animal, cu atât tinerețea se întinde asupra unei părți mai mari a vieții. Și pentru oameni este valabil în genere că băiatul devine cu atât mai târziu bărbat, iar fata femeie, cu cât treapta de dezvoltare a rasei este mai înaltă.

Întreaga noastră cultură ar trebui orientată spre o reîntinerire a omului, o reîntinerire într-un sens filosofic, ceea ce înseamnă că acțiunea noastră va fi tot mai mult eliberată de dominația scopurilor, că până și acțiunile cele mai necesare pentru păstrarea vieții vor deveni jocuri. La anumite ființe acest lucru se realizează prin aceea că tinerețea în sens pur biologic se extinde asupra întregii vieți, astfel încât ea devine o mare ascensiune care se încheie cu moartea, în timp ce declinul bătrâneții este înlăturat ca o configurație lipsită de sens, care frânează. Așa se petrec lucrurile la acele plante minunate care înfloresc doar o dată și apoi mor și la albine, la care masculii plătesc actul iubirii cu moartea. Poate că aceasta se poate realiza la om pe o cale mai directă în măsura în care un soare luminos al culturii risipește norii întunecați ai scopurilor, iar în om se dezvoltă pretutindeni la lumina zilei ludicul și tinerescul, care există pretutindeni ca aptitudine puternică.

Întreaga educație ar trebui să se îngrijească ca nimic copilăresc să nu se piardă în procesul maturizării omului, ca linia de despărțire dintre tinerețe și maturitate să se șteargă tot mai mult, astfel încât bărbatul să rămână până în anii târzii un băiat, iar femeia o fată, în ciuda maturității. Iar dacă am avea nevoie de o regulă a vieții, atunci aceasta ar fi: „Păstrează spiritul tinereții!”. Căci el este sensul vieții.

*Traducere de
Mircea FLONTA*